

(1174) is overeenkomstig de verwachtingen en het aantal uit Gelderland (1089) is hoger dan men zou vermoeden. De predikanten, die tot 1650 heel wat voormalige katholieke geestelijken en 'Duytsche clercken' in hun midden telden, maar na 1650 vrijwel allen een academische opleiding hadden genoten, konden bij hun beroeping uit de hele Republiek afkomstig zijn. In de praktijk kwamen zij echter overwegend uit de eigen classis en provincie voort. Dit veranderde na 1750, toen het ruime aanbod van proponenten neigde om te slaan in een tekort.

Natuurlijk verdient het lof dat de auteur als assistent-in-opleiding in vijfjaar een boek heeft weten te produceren, al kon hij dan voortbouwen op zijn doctoraalscriptie. Dit is zelfs verbluffend als men in het curriculum vitae leest dat hij vanaf 1985 zeven boeken en vijftig artikelen heeft gepubliceerd. Toch valt moeilijk te begrijpen dat de promotiecommissie het werk zo heeft laten passeren. Ten eerste is het vlot, maar ongelooflijk wijdlopij geschreven. Zonder moeite zou men een kwart, de helft en zelfs veel meer kunnen schrappen. De auteur heeft tien bladzijden nodig om aan te geven waar het boek over gaat, terwijl een of twee regels met de ondertitel voldoende zouden zijn.

Ten tweede is de presentatie van de voornaamste bevindingen nogal wonderlijk. De hoofdstukken over de predikanten uit de Zuidelijke Nederlanden, uit het Duitse Rijk en uit Engeland, Frankrijk en allerlei buitenplaatsen zijn elk even lang uitgevallen als het hoofdstuk over de predikanten uit de Republiek, waaruit 85-90% van het totaal afkomstig was. De lotgevallen van vele atypische gevallen van elders passeren de revue; de wederwaardigheden van geen enkel typisch geval van nabij komen ter sprake. Wat hebben zulke biografietjes van een alinea trouwens voor zin? Dezelfde hang naar het buitennissige bespeurt men bij de excessieve aandacht voor predikanten in het leger, op de vloot, aan het hof, in ambassades, in gevangnissen, in gasthuizen en in koloniën. Wat hebben zij met de kern van het onderzoek uit te staan? Het hoofdstuk over de predikanten uit de Republiek daarentegen mist concrete invulling en geeft niet aan hoe de opmerkelijke verdeling van de provinciale herkomst van de predikanten moet worden verklaard (178), een van de voornaamste bevindingen notabene!

En ten derde is de basis van het boek toch wel erg smal uitgevallen. De auteur had, zoals hij zelf toegeeft, door een steekproef te nemen dezelfde conclusies kunnen trekken over de geografische herkomst van de predikanten (47). Dit had een hoofdstuk van een veel bredere monografie over de predikanten kunnen zijn. Met behulp van dezelfde steekproef had hij ook kunnen ingaan op de sociale achtergrond, het huwelijkspatroon, het kindertal, het aantal beroepingen, de lengte van de beroepingen en het loopbaanverloop van de predikanten. De interpretatie van de cijfers over de geografische herkomst had dan tegelijk op een steviger fundament kunnen rusten. Met de benadering van de auteur staan ons nog heel wat dissertaties over de gereformeerde predikanten te wachten. Dat lijkt mij echt teveel van het goede.

Guido de Bruin

A. M. J. A. Berkvens en G. H. A. Venner, met medewerking van G. Spijkerboer, ed., *Het Gelderse land- en stadsrecht van het Overkwartier van Roermond 1620* (Werken der Stichting tot uitgaaf der bronnen van het oud-vaderlandse recht XXV; Arnhem: Stichting tot uitgaaf der bronnen van het oud-vaderlandse recht, 1996, lxxiii + 391 blz., ISBN 90 800512 4 1).

In 1619 werd na een lange fase van voorbereiding eindelijk het Gelderse land- en stadsrecht van het Overkwartier van Roermond door de aartshertogen gedecreteerd; het trad in werking in 1620. Het rechtsgebied waarvoor het zou gelden was het Gelderse Overkwartier, het belangrijkste deel van Spaans Gelre, waaraan na 1648 nog enkele heerlijkheden werden toegevoegd.

Na de Spaanse Successie-oorlog bleef het land van Weert *cum annexis* Oostenrijks en kwamen Venlo, Stevensweert en Montfort aan de Republiek.

Deze rechtsoptekening past in het streven van de vroegmoderne 'nieuwe' monarchen om het gewoonterecht en het disparate statutaire recht te doen optekenen en ordenen en op hun eigen gezag te decreteren. Centraal gezag en regionale rechtszekerheid zouden hiermee gediend zijn. In de Lage Landen was het, zoals bekend, reeds Karel V geweest die dit proces van codificatie en homologatie der 'costumen' had gelast. Hier en daar trachtten de onderdanen het heft in eigen hand te houden en zelf de optekening ter hand te nemen. In de jaren 1564 en 1565 probeerden de Staten van Gelre overeenstemming te bereiken tussen standen, steden en kwartieren over de uiteenlopende geldende rechten, met name ten plattelande. Dit lukte maar zeer gedeeltelijk. Ook een poging in 1596 ondernomen - na de staatskundige scheiding van Gelre - slaagde niet.

De wordingsgeschiedenis van het landrecht van 1620 is bijzonder boeiend. De uitgevers hebben die knap gereconstrueerd. Geïnspireerd door een privé-optekening van relevante rechtsregels door Johan Kern van Froenhoven (gestorven in 1605), de redacteur van het 'landrecht' van Montfort, maar vooral ook aangezet door de als steeds hinderlijker ervaren hiaten in het voorhanden overgeleverde recht, besloten de Staten van het Overkwartier in 1609 tot 'eene generaele reformation' van het recht. Angst voor 'Brussel', nu het Twaalfjarig Bestand voor de deur stond, zal aan dat initiatief zeker krachtige urgentie hebben verleend.

Een eerste ontwerp voor een landrecht werd geredigeerd door de geleerde maar bijgelovige jurist Tilman van Bree, die in 1613 alleen voltooide wat een collegiaal werkstuk had moeten zijn. Berkvens en Venner beschrijven *en détail* de lotgevallen van dit eerste ontwerp, de bewerking ervan door kanselier Hendrik Uwens, van 1607 tot 1614 raadsheer in de Grote Raad van Mechelen, die er nogal wat Antwerps recht in opnam, en het jaren durende proces van 'bijschaven' en van pogingen der Staten om de vorsten (dat wil zeggen hun adviseurs in de geheime raad) te bewegen tot goedkeuring niet alleen, maar tot toestemming aan de Staten om zelf 'hun' landrecht af te kondigen. Wie in rechtstaal of taaivermenging geïnteresseerd is, zal met grote opmerkzaamheid kennismaken van het gereleveerde feit dat in de voorlaatste fase (1617) van lokale gedeputeerden kritiek kwam op de vele 'Brabantsche woorden ende termijnen'. Deze heren vreesden dat de 'gemeyne man' er niet veel van zou snappen - kritiek, die twee eeuwen later ook door Mr. Joannes van der Linden aan het adres van de codificatiecommissie-Cras werd gemaakt. Ze hadden succes, want er werd besloten die woorden en termen zoveel mogelijk 'in de Gelrische taele over te setten'.

De onderhandelingen met 'Brussel', de opdracht tot het drukken en corrigeren van de omvangrijke tekst en het ontwerpen van het fraaie titelblad, waaraan Rubens te pas kwam, worden tot in de puntjes beschreven. Aansluitend behandelen de uitgevers kort de lotgevallen van het Gelderse land- en stadsrecht sinds 1620: wetswijzigingen, wisselend geldingsgebied en de herdrukken (1665, 1679, 1740 en 1764) die natuurlijk van elkaar gingen verschillen. In 1831 kwam er één historisch-'wetenschappelijke' editie tot stand (het landrecht had zijn geldingskracht in 1804 verloren), verzorgd door R. Maurenbrecher die zich baseerde op de vierde druk van 1740. De uitgevers hebben besloten de eerste druk van 1620 ten grondslag aan hun moderne herdruk te leggen, hoewel zij vinden dat de vierde editie inderdaad de best verzorgde is, voorzien als zij is van verwijzingen en van een zaakregister. Hun beslissing motiveeren zij met de opmerking dat de eerste druk het dichtst bij de voorontwerpen staat, waarvan zij hopen dat ook die nog eens zullen worden uitgegeven. Deze keuze is te billijken, nu de uitgevers in de noten de errata hebben opgenomen en zelf een trefwoordenindex hebben bijgevoegd.

Een prachtige bron voor de beoefening van de (rechts)geschiedenis van het Overkwartier is

toegevoegd aan hetgeen met name Janssen de Limpens daaraan al bijgedragen heeft. In bijna 3000 artikelen worden personen- en familierecht, goederen-, erf- en verbintenissenrecht uiteengezet, benevens het procesrecht. In het relatief beknopte strafrechtelijke deel valt op dat nog heel wat misdrijven met een boete konden worden afgedaan of zelfs met de verwanten van het slachtoffer gezond.

A. H. Huussen jr.

P. van Naaldwijck, *De paardenvriend. Over de natuur, het uitkiezen, het opvoeden, de africhting en de geneeskundige behandeling van paarden (1631)*, J. B. Berns e. a., ed. (Pantaleon reeks XVII; Rotterdam: Erasmus publishing, 1995, 222 blz., f69,50, ISBN 90 5235 050 7).

In de zeventiende eeuw verschenen in Nederland verschillende handboeken over het behandelen en het genezen van paarden. De minst bekende van deze 'paardenboeken' is het werk *Libri duo Philippicorum* van de arts Pieter van Naaldwijck, uitgegeven door Andries Clouck te Leiden in 1631. Van Naaldwijck, geboren in Nieuwenhoom (op Voorne), was na een studie theologie en medicijnen aan de Leidse universiteit in 1624 naar Zweden vertrokken om als stadsdokter in Göteborg te gaan werken. Tevens had hij een koninklijk privilege gekregen om ter plaatse een baksteenfabriek te exploiteren. Op het moment dat zijn boek uitkwam, was Van Naaldwijcks relatie met de stad echter al in ruzie geëindigd. Raadsleden hadden geklaagd dat zijn onderneming niet genoeg produceerde om aan de lokale vraag naar baksteen te voldoen en daarbij trouwens produkten van inferieure kwaliteit afleverde. Als gevolg van deze tegenwerking was Van Naaldwijck na enkele jaren gedwongen geweest zijn fabriek aan de stad over te dragen, in ruil waarvoor hij overigens - mede door het ingrijpen van kanselier Axel Oxenstierna - een flinke schadevergoeding ontving. Zeker is dat hij in 1632 Göteborg heeft verlaten. Over zijn verdere levensloop is evenwel niets bekend.

Van het boek van Van Naaldwijck is onlangs een heruitgave verschenen, waarin naast de Latijnse tekst een Nederlandse vertaling staat afgedrukt. De redacteuren beschouwen deze vertaling als 'een daad van eerherstel'. Naar hun mening is het ontbreken van een Nederlandse versie van de *Libri duo Philippicorum* de oorzaak ervan geweest dat dit paardenboek in ons land, anders dan *Den lusthof van het cureren der peerden* (1685) van Jacobus de Smet of *Toevlugt of theylsame remedien voor alderhande siecktens en accidenten die de paerden soude kunnen overkoomen* (1688) van Pieter van Coer, in vergetelheid is geraakt. Er is van Van Naaldwijcks werk, dat in de zeventiende en achttiende eeuw onder geleerden in binnen- en buitenland een aanzienlijke faam genoot, zelfs geen enkel exemplaar in een Nederlandse bibliotheek aanwezig. Naast een vertaling hebben de redacteuren aan de tekst ook een uitgebreide inleiding, bijlagen betreffende de affaire in Göteborg en registers op de behandelde ziekten en geneesmiddelen toegevoegd.

In de inleiding, die van een grote kennis van zaken getuigt, komen de meeste onderwerpen aan bod die men bij zo'n uitgave zou verwachten: de levensloop van de schrijver, het bedrijf van de uitgever, de verspreiding van het werk, de hoofdlijnen van de inhoud, de functies van paarden in de toenmalige samenleving en de herkomst van de gegevens die in het boek zijn verwerkt. Interessant is dat Van Naaldwijck zijn wijsheid niet alleen aan klassieke schrijvers als Plinius en Aelianus, middeleeuwse auteurs als Rusius en Vegetius of humanisten als Scaliger en Cardanus ontleende, maar ook vrijwel rechtstreeks aan *the horse's mouth*, namelijk aan gesprekken met paardenknechten. Of hijzelf, een *medicinae doctor*, zich wel eens daadwerkelijk met het genezen van paarden heeft ingelaten, vermelden de inleiders helaas niet. Onduidel-